

УДК (477)347.771.78

В.А. ІВАЩЕНКО, канд. іст. наук, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НА РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКІ ПРОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ

Ключові слова: раціоналізаторська пропозиція, раціоналізатор, право інтелектуальної власності, правова охорона

Розвиток економіки України у XXI ст. вимагає залучення не тільки потужних інвестицій, але й інтелекту людини, її творчості та креативності. Цілком закономірним є те, що результатом творчої діяльності людини є комплекс певних ідей, які можуть втілюватися в окремі цілісні матеріальні і нематеріальні об'єкти. Одним із таких об'єктів, який може давати потужний економічний результат, є раціоналізаторська пропозиція. Існуюча нормативно-правова база у сфері охорони окремих об'єктів інтелектуальної власності та реалізації прав на них багато в чому не відповідає сучасним економічним реаліям. Тому проблема удосконалення існуючого законодавства у сфері охорони та реалізації права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію є актуальною для спеціального наукового пошуку.

Проблеми охорони прав інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію завжди перебувала у фокусі уваги ряду науковців, відображувалися у виступах на конференціях та озвучувалися практиками, які безпосередньо використовують раціоналізаторські пропозиції. Про це свідчать публікації С. Петренка, О. Підпригора, О. Романюка, Г. Швець. Однак, комплексного дослідження присвяченого правові проблемі реалізації прав на раціоналізаторські пропозиції в Україні поки, що немає. Метою статті є оцінка стану реалізації прав авторів на раціоналізаторські пропозиції. Об'єктом дослідження є

нормативна база України у сфері охорони раціоналізаторських пропозицій, предметом – стан реалізації прав авторів на раціоналізаторську пропозицію. Новизна статті полягає у розкритті проблеми реалізації прав інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію, для подальшого вдосконалення механізмів набуття, охорони та використання таких пропозицій.

Раціоналізаторські пропозиції є одним із ключових, однак малодосліджених об'єктів права інтелектуальної власності. Слово «раціоналізація» означає удосконалення чогонебудь, наприклад «раціоналізація виробництва, техніки» тощо [1, с.1]. В окремих енциклопедичних виданнях під раціоналізацією виробництва вбачається сукупність організаційно-технічних заходів, спрямованих на високоефективне використання наявних виробничих ресурсів і доцільну організацію виробничих процесів [2]. Раціоналізаторською пропозицією є пропозиція щодо удосконалення існуючих виробничо-технологічних процесів, технології, техніки, устаткування, обладнання, транспортування, способів і методів управління, контролю, нагляду, дослідження, техніки безпеки, охорони праці з метою підвищення продуктивності праці, ефективності виробництва, зниження енергозатрат і матеріаловитрат для досягнення більшого прибутку [2].

За усталеною в наукових колах практикою, раціоналізаторські пропозиції зараховують до нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності. Зокрема, О.А. Підпригора визначає, що раціоналізаторські пропозиції є об'єктами інтелектуальної діяльності і відносить їх до нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності [3]. Раціоналізаторська пропозиція відома в багатьох країнах світу, але найважливішу роль вона відіграє в таких державах, як Японія, США та Німеччина [1, с.1]. Основні питання правової охорони, та реалізації прав на раціоналізаторські пропозиції до прийняття Цивільного кодексу України (2003 р.) (далі – ЦКУ) регламентувалися лише Тимчасовим положенням про правову охорону об'єктів прав промислової власності і раціо-

налізаторських пропозицій в Україні, затвердженим Указом Президента України від 18.09.1992 р. № 479/92. Відповідно до п.2 Розділу 1 цього Положення, раціоналізаторські пропозиції належать до об'єктів промислової власності та дістають правову охорону у формі посвідчення на раціоналізаторську пропозицію на підприємстві, в установі чи організації (далі – підприємство), які визнали пропозицію раціоналізаторською [4].

Сучасні основні засади регулювання правових відносин у сфері охорони та використання раціоналізаторських пропозицій визначаються главою 41 четвертої книги ЦКУ. Законодавством чітко визначаються поняття та ознаки раціоналізаторської пропозиції [5]. На відміну від попереднього законодавства, яке раціоналізаторськими пропозиціями визнавало пропозиції технічного характеру, ЦКУ розширив сферу застосування раціоналізаторських пропозицій, включивши до них організаційні рішення. Відповідно до ст.481 ЦКУ, раціоналізаторською пропозицією визнається технологічне або організаційне рішення у будь-якій сфері діяльності підприємства. Обов'язковими вимогами до такого рішення повинна бути новизна пропозиції, належність пропозиції до профілю підприємства та її корисність для того чи іншого підприємства, на яке подана раціоналізаторська пропозиція. Рішення, яке подається на підприємство як раціоналізаторська пропозиція, може бути відомим широкому колу осіб, але на підприємстві воно повинно використовуватися вперше [5].

Пропозиція подається на те підприємство, якому відповідає за профілем його діяльності. Цікавим є те, що немає значення, де працює раціоналізатор. Головне, щоб пропозиція могла успішно сприяти підвищенню рівня технологічного процесу, втілюватися у продукції, яку виробляє підприємство, або ж сприяти ефективнішому менеджменту та маркетинговій політиці підприємства [6, с.105]. Раціоналізаторською пропозицією може бути об'єкт (конструктивне вирішення виробу, застосування техніки), або процес (технологічний

процес). Раціоналізаторські пропозиції по своїй сутності близькі до винаходів і корисних моделей, однак головна відмінність полягає у вимогах до новизни. Якщо винахід чи корисна модель повинна бути новою у світі, то раціоналізаторська пропозиція у межах підприємства на яке вона подається [7, с.27]. Законодавство України хоч і вказує на існування такого об'єкта інтелектуальної власності, як раціоналізаторська пропозиція, але чітко не визначає умов правової охорони таких пропозицій.

Суб'єктами права на раціоналізаторську пропозицію є дві групи осіб. З одного боку, фізична особа – автор раціоналізаторської пропозиції, який на момент створення або подання чи впровадження раціоналізаторської пропозиції уклав трудову угоду, за якою він зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку. З іншого боку, суб'єктом права на раціоналізаторську пропозицію є власник підприємства, установа, організація, незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності, або уповноважені ними орган чи фізична особа, а також фізична особа-підприємець, яка здійснює підприємницьку діяльність із залученням найманої праці або спільно з іншими особами [1, с.4].

Недостатнім є відображення у Цивільному кодексі України реалізації прав на матеріальне заохочення раціоналізатора. Під поняттям матеріального заохочення не вказуються чіткі ставки винагороди за використання раціоналізаторської пропозиції, а таке положення робить умовною оплату творчої діяльності раціоналізатора. На сьогоднішній день лишається актуальним питання розрахунку суми авторської винагороди за використання раціоналізаторських пропозицій. Так, С.А. Петренко у своїй статті пропонує декілька способів розрахунку авторської винагороди за використання раціоналізаторської пропозиції Одним із них є:

$$\text{Премія} = C \times \text{ПП} \times \text{КС} \times \text{КВ}$$

де С – ставка раціоналізаторської пропози-

ції; ПП – коефіцієнт покращення умов праці від впровадження раціоналізаторської пропозиції (ПП = 2, якщо умови праці покращуються, та ПП = 1, якщо ні); КВ – коефіцієнт використання, який дорівнює кількості впроваджень юридичною особою раціоналізаторської пропозиції; КС – коефіцієнт складності, який розраховується за формулою:

$$КС = (ССФ/О \times ОБ \wedge КА)$$

де КА – коефіцієнт актуальності, який дорівнює 1 для пропозицій середньої актуальності та 1,25 для пропозицій з високою актуальністю; ОС – кількість строк в описі раціоналізаторської пропозиції; СФ – кількість строк, що містять формули; ОБ – обсяг електронного файлу з раціоналізаторською пропозицією в кілобайтах.

Неодмінною умовою обрахунку винагороди за такою формулою – обов'язковість набору інформації стосовно раціоналізаторської пропозиції в одному й тому ж текстовому редакторі з однаковими налаштуваннями.

Інший варіант розрахунку здійснюється за формулою:

$$\text{Винагорода} = K1 \times K2 \times K3 \times 0,25 \times \text{МЗП}$$

де МЗП – мінімальна заробітна плата, офіційно визначена в Україні на момент створення раціоналізаторської пропозиції; K1 – коефіцієнт позитивного ефекту, який досягнуто завдяки використанню раціоналізаторської пропозиції; K2 – коефіцієнт обсягу використання раціоналізаторської пропозиції; K3 – коефіцієнт складності задачі.

Розміри вказаних коефіцієнтів визначаються кожною юридичною особою на власний розсуд та затверджуються внутрішнім наказом [8]. На нашу думку, перший спосіб створює для юридичної особи жорсткі рамки визначення граничних розмірів авторської винагороди, другий спосіб обрахунку авторської винагороди надає юридичній особі більшої свободи у регулюванні верхньої та нижньої межі авторської винагороди, а відтак є більш прийнятним для бізнесу.

У статті Г. Швець наведені досить цікаві дані, які пов'язані з реалізацією прав на раці-

оналізаторську пропозицію. Так, діяльність раціоналізаторів на деяких металургійних підприємствах Маріуполя приносить підприємству близько 100 млн грн економії [9, с.68]. Такий стан справ свідчить про важливість використання раціоналізаторських пропозицій. Основна проблема раціоналізаторів полягає у небажанні власників підприємств реєструвати раціоналізаторські пропозиції. Однак, останнім часом кількість раціоналізаторів в окремих промислових регіонах зростає. За даними статистики в Донецькій області, займаються раціоналізаторською діяльністю на підприємствах і установах близько 8000 осіб. Схожі показники демонструють й інші промислові області, такі як Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Луганська, Харківська області. Зазвичай, раціоналізатор може розраховувати на незначну премію, або ж у кращому разі підвищення по службі [9, с.70].

Такий стан справ свідчить про зростаючу роль раціоналізаторської діяльності для розвитку регіонального бізнесу. Особливістю використання раціоналізаторських пропозицій на середніх та малих підприємствах є те, що ефективність їх використання на таких підприємствах не розраховується а авторам сплачується разова премія у розмірі 100–200 грн. Основна проблема раціоналізаторів полягає у тому, що визнання раціоналізаторської пропозиції цілковито залежить від волі керівника [9, с.69].

Таким чином, проаналізувавши законодавство у сфері охорони прав на раціоналізаторську пропозицію, можна дійти таких висновків.

Нормативна база у сфері охорони прав раціоналізаторів не відповідає сучасним економічним реаліям, є застарілою. Неналежна правова охорона раціоналізаторських пропозицій нівелює прагнення раціоналізаторів подавати пропозиції на підприємства. Відсутність чітких механізмів розрахунку авторської винагороди робить раціоналізатора беззахисним у відносинах з власниками підприємств. Що стосується юридичних осіб, то у них відсутні додаткові стимули для впровадження раціоналізаторських пропозицій.

З огляду на вище вказані обставини, на державному рівні необхідно вдосконалити норми у сфері охорони раціоналізаторських пропозицій; встановити єдиний спосіб (формулу) розрахунку авторської винагороди раціоналізатора; стимулювати раціоналізаторську діяльність на підприємствах шляхом надання податкових пільг окремим юридичним особам, які підтримують раціоналізаторську діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романюк О. І. Визначення раціоналізаторської пропозиції як об'єкту інтелектуальної власності / О. І. Романюк, М. О. Белановська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
2. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cybor.com.ua>.
3. Право інтелектуальної власності : академічний курс : підруч. [для студ. вищих навч. закл.] / [О. А. Підпригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, Р. С. Дроб'язко та ін.] ; за ред. О. А. Підпригори. – К. : Ін Юре, 2004. – 672 с.
4. Указ Президента України «Про Тимча-

сове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні» : від 18.09.1992 р., № 479/92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

5. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р., № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

6. Право інтелектуальної власності : підруч. [для студ. вищих навч. закл.] / О. А. Підпригора, О. О. Підпригора. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 336 с.

7. Петренко С. А. Право інтелектуальної власності на рацпропозицію в сфері інформаційних технологій / С. А. Петренко // Інтелектуальний капітал. – 2005. – № 1 (21). – С. 27–29.

8. Петренко С. А. Раціоналізація та інноваційна діяльність / С. А. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

9. Швець Г. До питання про правову охорону раціоналізаторських пропозицій / Г. Швець, К. Коваль // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 1. – С. 68–70.

Іващенко В. А. Правові проблеми реалізації прав на раціоналізаторські пропозиції в Україні / В. А. Іващенко // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 371–374 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/I2ivanrp.pdf>

Висвітлено нормативно-правову базу у сфері охорони раціоналізаторської пропозиції. Розкрито особливості раціоналізаторської пропозиції, як об'єкта права інтелектуальної власності. На основі нормативно-правової бази дано оцінку стану справ у сфері реалізації права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію.

***

Іващенко В.А. Правовые проблемы реализации прав на рационализаторские предложения в Украине

Рассмотрена нормативно-правовая база в сфере охраны рационализаторского предложения. Раскрыты особенности рационализаторского предложения, как объекта права интеллектуальной собственности. На основе нормативно-правовой базы дана оценка состояния дел в сфере реализации права интеллектуальной собственности на рационализаторское предложение.

***

Ivashchenko V.A. Legal Problems of Implementation of the Rights to Efficiency Proposals in Ukraine

Legal problems of the rights of rationalization proposal clarifies the legal framework in the field of rationalization proposal is considered. Reveals features of innovations, as intellectual property rights are uncovered. Based on the legal basis of this assessment of the situation in the field of intellectual property rights in innovative proposal is yielded.